

ELLEN UUSPÕLDU MÄLESTADES

(19. IV 1927 – 7. VII 2019)

Foto: Valve-Liivi Kingisepp, erakogu

Tänavu 7. juunil lahkus 92-aastasena keeleteadlane ja emeriitdotsent Ellen Uuspõld, mu kauaaegne kolleeg ja eeskujulik õpetaja.

Sündinud 19. aprillil 1927 Heekide pere esimese lapsena, möödus ta lapsepõlv sünnikodu Meriküla pikkadel liivarandadel mängides ja vendi ning õde hoides. Kasvatajakohustused, vastutus-tunne mõjutasid ta meeli maast mada-last. Nelja lapse vanemad pidasid pan-sionaati, ema Nadežda oskas keeli ja suhtles puhkajatega, pidas loomi, isa Nikolai tegutses majapidamises auto-juhina.

Ellen Heek alustas kooliteed koha-likus Puhkova 4-klassilises algkoolis ja ta tunnistustel ilutsesid vaid viied. Järgnesid õpingud kostilapsena Narvas, progümnaasiumis, kuni rahuliku elu-rütmi lõhkus Teine maailmasõda. Idast läheneva rinde tõttu muutusid Põhja-Eesti rannaelanikud sõjapõgenikeks, tuli liikuda lääne poole, jätta maha kõik, mis seni loodud. Heekide pere lahkus kodukohast viimasel vabaduse hetkel ja leidis keeruka teekonna järel koos loomadega elukoha Järvamaal. Ellen pääses sugulaste juurde Tallinna ja tal õnnestus õpinguid jätkata 3. keskkoolis. Lõputunnistuse sai ta 1945. aastal ja kuigi majanduslikud olud olid väga rasked,¹ suundus ta ettevõtliku noorena koos klassiõega Tartusse, alustamaks õpinguid ülikooli eesti filoloogia osakon-nas. Ajutise elukoha sai ta klassikaas-lase tädi juures, iseseisvalt tuli leida teenistus. Statsionaarseks õppevormiks puudusid tal vähimadki väljavaated. Näinud ajalehes kuulutust, „kus teatati, et kirjastusse on tarvis inimest, kellel on eesti keele hinne väga hea, ja pakuti tehnilise korrektori kohta”, kandideeris ta sinna ja sai töökoha tolelaegses Tea-dusliku Kirjanduse toimetuses.²

Kirjastuses tutvus ta hilisema kol-leegivi Huno Rätsepaga, kes sai tudengi-põlves korrektureeritööd mittekooesseisu-

¹ Täna elulooandmete täpsustuse eest Reet Uuspõldu.

² Vt E. Uuspõld, Veski – Peegli liinilt. – „Ma lõpetan selle jama ära.” Ajakaaslaste meenuslood Juhan Peeglist. [Tartu]: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 2014, lk 45.

lisena, toimetajate Ester ja Magnus Kindlamiga ning kohtus samas töötava Leonhard Uuspõlluga, kellega 1949. aastal abiellus. Perre sündisid tütreed Reet (1950) ja Anu (1956). Kirjastusest lahti lastuna leidis ta tööd tõlgi ja toimetajana vabariiklikus sanitaarhariduse majas. Mittestatsionaarse üliõpilase õpingud jõudsid lõpule 1953. aastal, mil Ellen Uuspõld kaitses Arnold Kase juhendamisel valminud diplomitöö „Mittumuse osastav XIX sajandi kirjakeeles”. Seejärel kutsuti ta laborandiks, hiljem sai vanemlaborandiks ülikooli eesti keele kateedris, mida tol ajal juhatas J. V. Veski. Vanemlaborandina õpetas ta õppeülesande korras praktilist eesti keelt vene osakonna üliõpilastele ja redigeeris TRÜ toimetiste keelt.

1955. aasta kevadsemestril, kui olin esimese kursuse tudeng, hakkas meile tänapäeva eesti keele harjutustunde andma Ellen Uuspõld. Hiljem ta jutustas, et see koostus tulnud talle nagu väik selgest teavust: ise vaid aastakese ülikoolis tööl olnud ja hakka kohe eesti filolooge õpetama. Põhjuseks oli meie põhiõppejõu Gerda Laugaste haigestumine, ta loenguid asendas Aino Kiindok ja harjutustunnid langesid Ellen Uuspõllule. Meie tudengitena ta tookordset kimbatust ei märganud, meelde on jäänud ta rahulik olek õppejõuna, selge sõna ja kindlad seisukohad ning seletused vigade analüüsis – omadused, mis pedagoogitöös väga vajalikud.

Kui Huno Rätsep hakkas ülikoolis lugema erikursust uutest suundadest keeleteaduses, strukturaallingvistikast ja formeerus generatiivse grammatika uurijate grupp (GGG), sai Ellen Uuspõllust tema parem käsi paljudes uutes ettevõtmistes. 1962. aastal suunati ta aspirantuuri, juhendajaks Huno Rätsep, uurimisteenaks määruslike lauselühendite süntaks. Eesti keele kateeder sai juurde 0,5 vanemlaborandikohta ja mind valiti selle täitjaks. Saime headeks kolleegideks ligi 50 aastaks.

1965. aastal sai aspirantuuriaeg läbi, Ellen Uuspõld asus kateedris

tööle õppejõuna, ta uurimistulemused hakkasid artiklitena täitma kateedri uue väljaande „Keel ja struktuur” eri numbraid. Uue teadusliku sarja „Keele modelleerimise probleeme” esmateosena ilmus ta kandidaativäitekiri „Määrusliku *des-*, *mata-*, *nud-* (*-nuna*) ja *tud-* (*-tuna*) konstruktsiooni struktuur ja tähendus” (1966), esimene eesti keele iseloomustamisel strukturaallingvistika analüüsimeetodeid kasutanud väitekiri. 1967. aastal vormistus sellest kandidaadikraad. 1972–1992 töötas ta eesti keele kateedris dotsendina, vaheaastail 1980–1983 Tampere ülikooli eesti keele lektorina, aastast 2007 sai emeriitdotsendiks.

Eesti keele lauseõpetus kujunes Ellen Uuspõllu kogu elu kestvaks uurimisobjektiks ja ülikooliloengute sisuks. Valmisid artiklid „Absoluutkonstruktsiooni struktuur ja tähendus eesti keeles” (1970), „Agendi väljendamisest *des*-konstruktsiooniga lausetes” (1972), „Lauselühendi probleeme tänapäeva eesti keeles” (1975), „Atributiivsete partitsiipkonstruktsioonide eitavad vasted” (1978), „*nuna-*, *tuna-*tarindi peasõna probleemist” (1978), „*maks-*vorm ja teised finaalladverbiaalid” (1980), „Lisaandmeid *vat*-konstruktsiooni tegevussubjektist” (1985) jt.

Soomes töötades jõudsid sealse keeleteaduse mõjud ta kirjutistesse (nt „Modaalsusest ja modaalsest predikaadist eesti keeles” (1989)), algas koostöö soome ja eesti kontrastiivse uurimise projektis „Soome ja eesti keele grammatiline võrdlus”, sigines elukestev sõprus Soome keeleteadlase Valma Yli-Vakkuriga.

Lauseõpetuse kõrval olulise koha Ellen Uuspõllu uurimis- ja õpetustegevuses moodustas keelehoole. Oma varasema töökogemuse korrektorina ja toimetajana koondas ta erikursustesse ja -seminaridesse, kus õpetas seda tööd tegema tulevase keeleteimetajaid ja ajakirjanikke. Aastaid luges ta eesti filoloogidele keele- ja kõnekultuuri aluste kursust ning keelekorraldust. Teoo-

riat praktikaga sidus kirjutus „des- ja mata-vormide kaassõnastumine ja eesti komareeglid” (2001) ning peatükk „Ajalähe keel ja stiil” Juhan Peegli toimetatud tegevajakirjanikele mõeldud õppevahendis „Ajaleht”. Tarvilikuks õppevahendiks on ta koostatud väljaanne (koos Argo Mundiga) „Õpetusi ja harjutusi algajale keeleteoimetajale” (2002), samuti „Üliõpilastööde vormistamise juhend” (2000). Aastaid oli ta vabariikliku õigekeelsuskomisjoni ja Emakeele Seltsi keeleteoimkonna liige. Tunnustusena tehtu eest valisid Emakeele Selts ja Eesti Keeletoimetajate Liit ta oma auliikmeks.

Ellen Uuspõllu keeleteaduslike huvide ring on olnud avar. Nii ei jäänud ta kõrvale, kui päevakorda kerkis eesti keele õppevahendite loomine venekeelsetele üliõpilastele. Koos Aino Valmeti ja Ellen Turuga valmis eesti keele õpik kõrgkoolidele „Учебник эстонского языка” (1981) ja koos Aino Valmetiga tänini kasutatav õpik „Популярная грамматика эстонского языка. Eesti keele grammatiline vormistik. Moodustamine ja kasutamine” (2001).

Ka Tartu ülikooli töö ja õppetegevus eri aegadel on olnud Ellen Uuspõllu huviorbiidis. Nii koostas ta ülevaate „Kuidas eesti keel kujunes Tartu ülikooli õppekeeleks” (1997), mis tänavu, kui tähistame eestikeelse ülikooli 100. aastapäeva, on eriti hariv lugemine. Ta koostas „Eesti keele kateedri õppetöö kroonika 1970–1990” (2003) ja on olnud agar juubeliartiklite kirjutaja. Ka

temast endast on kolleegid avaldanud tunnustavaid ülevaateid, nt Reet Kasik „Teadlane, õppejõud, inimene” (1987) ja Mati Erelt Elleni 90. sünnipäevaks (2017). Tulemuslikult tegutsenud tööka ja andeka inimesena on Ellen Uuspõld pälvinud Tartu Ülikooli suure medali, Wiedemanni keeleauhinna ning Eesti Vabariigi Valgetähe V klassi teenetemärgi.

Minu isiklikud kokkupuuted kolleeg Ellen Uuspõlluga olid pere- ja paikkondlikud ning väga lähedased. Elasime lähestikku Tähtvere linnaosas, hankisime perele toitu samades poodides saba-tades, harisime oma aedu ja vahetasime aialillede istikuid, loetud kirjandust jpm. Puhkasime Uuspõldudega koos Vellaveres, ülikooli töötajate puhkebaasis, käisime marja- ja seeneretkedel, süsta- ja suusamatkadel, laulsime ööbi-kutega võidu lõkketulede ääres, üliõpi-laste keeleringi kevad- ja sügiskoolides, kolleegide sünni- ja tähtpäevade pidu-lauas. Ellen oli imetore inimene, tark, tasakaalukas, heatahtlik, kelle elu ja tegevus keeleuurijana ja õppejõuna jä-ttis kustumatult helge mälestuse paljude südameisse. Inimpõlved vahetuvad, side eelnevatega püsib. Peielauas naeratas leinajate seas imearmas neljakuune Eleonora, Elleni ja Leo tütre tütre tütar, kelle nimes helisevad kuulda tahtja kõr-vadele katked vaarema ja -isa eesnimedest. Kosutav kogemus, lohutus, lootus.

VALVE-LIIVI KINGISEPP